

POMEMBNE RAZSTAVE

OB RAZSTAVI "ERLEBTE ARCHITEKTUR IN SUEDKAERNTEN" - "DOŽIVETA ARHITEKTURA NA JUŽNEM KOROŠKEM" (Celovec, 21.5.1991)

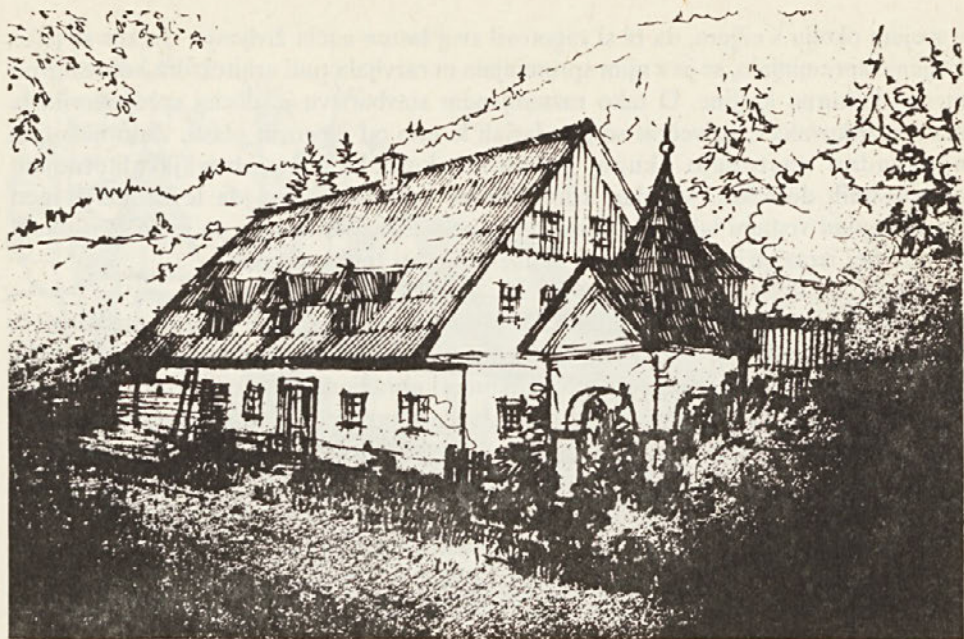
PETER FISTER

Raziskave "korpusa" arhitekture območja vzhodnih Alp, ki jih sistematično opravlja Fakulteta za arhitekturo v Ljubljani že skoraj dve desetletji, obsegajo območje Slovenije in sosednjih pokrajin, ter so že pred dobrim desetletjem vključile tudi južne dele Koroške. Ob vzporedni pobudi KKZ in Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu so se oblikovale kot samostojna enota. Rezultat je ustanovitev posebnega arhiva za ljudsko arhitekturo pri KKZ in okrog 20 posebnih bibliografskih enot sodelavcev pri raziskavi.

Da bi dosegli še boljše rezultate v uvajanju zavesti o pomenu in vrednosti raziskovane stavbne dediščine je bila poleg slovenske in nemške monografije pripravljena še najbolj nazorna oblika predstavitve - razstava. Ta naj bi bila na ogled v čim več krajih ne le po južnem Koroškem temveč tudi izven nje, povsod tam, kjer se odloča o usodi danes že močno okrnjene podobe celovite arhitekturne identitete tega dela Evrope. Ob zaključku svojih potovanj, ki so se nekako simbolično začela daleč od okolja, ki mu je razstava namenjena - v Trstu - naj bi bilo gradivo postalo stalen opomin, ki bi moral služiti predvsem v pedagoške namene. Najbrž je najustreznejše okolje za to Celovec...

Razstavljeno gradivo je seveda izbor iz celote (preko 300 obdelanih arhitekturnih enot, od tega 48 podrobno), vendar še vedno kaže, kako bogata je stavbna dediščina južne Koroške, čeprav je danes marsikje že močno obubožana - to velja še zlasti za arhitekturo kmečkih domačij. Danes marsikje celo preveč krasijo stavbe - a morda le za nevedne turiste, saj s tem izgubljammo značilnosti, ki so v preteklosti služile ustvarjanju identitete okolja, kraja in doma in prav arhitektura je bila tista, ki je človeka tudi vzgajala, saj ga je obdajala od rojstva dalje in vedno tudi prenašala dediščino bodočim rodovom.

Med raziskovanjem in marsikdaj tudi odkrivanjem vsega tega bogastva so se žal pokazala tudi manj vzpodbudna dejstva. Prav tam, kjer je že izginilo največ tiste arhitekture, ki so jo pretekli rodovi zgradili, da bi po svoji volji oblikovali domače kraje, je značilno najmočnejše izseljevanje, prebivalci se najmanj zavedajo svojega

Fotografija risbe koroške arhitekture, Bela (foto in risbe P. Fister)

porekla, odnos do vrednot arhitekturne dediščine je brezbrizen ali celo odklonilen. To so obenem območja, kjer sta agresivno posegla v prostor industrializacija in masovni turizem ter ekološko in kulturno osiromašila deželo - za take dele Koroške ni več rešitve. Kljub podobnim ugotovitvam smo lahko našli še dovolj dragocenih prič o posebnih vrednotah arhitekturne dediščine in še je nekaj možnosti, da se ohranijo.

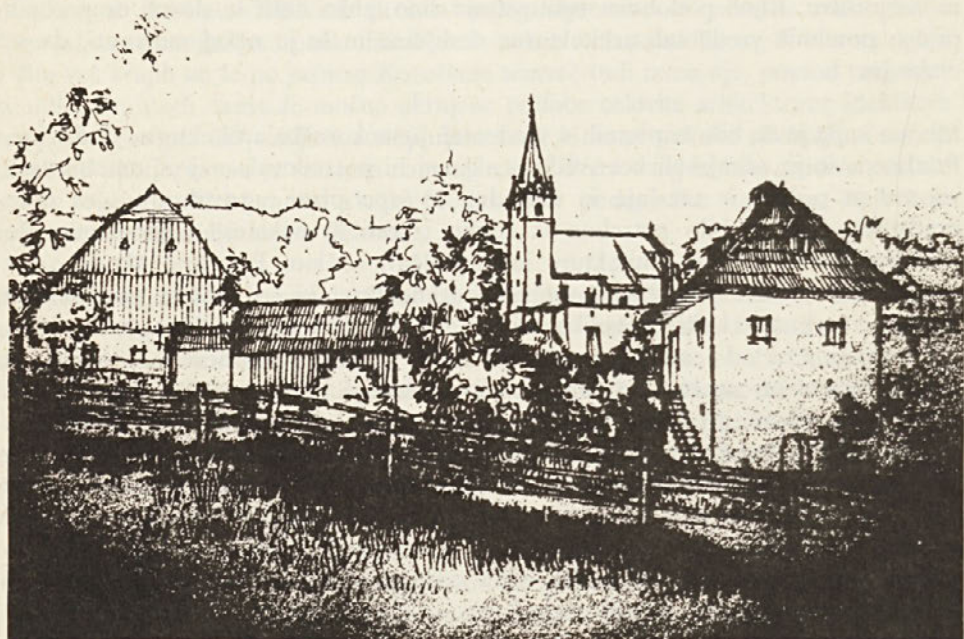
Mnogo knjig je že bilo napisanih o vrednotah južnokoroške arhitekturne dediščine. Predvsem so jo ocenjevali kot vrednost, ki naj bi posredovala največ umetnostnih vzorov in pobud iz srednje in zahodne Evrope proti jugovzhodu - za tako predstavitev pa je bilo potrebno iz celote izbrati le nekatere najpomembnejše posebne predstavnike arhitekture in zamolčati večino. Posebno škodo so v preteklosti naredile predstavitve koroške arhitekture, ki so skušale posameznim vrstam stavb nataktni preveliko ali premajhno obleko izključne nacionalne pripadnosti. Ena od temeljnih ugotovitev naših raziskav je prinesla spoznanje, da moramo razumeti stavbarstvo narodnostno mešanega območja južne Koroške kot rezultat tu živečega ČLOVEKA in ga ne togo ločevati na "nemškega" in "slovenskega". Danes vemo, da so prav v arhitekturi podobno kot v jezikovnih narečjih in v načinu življenja sicer velike razlike od kraja do kraja in od pokrajine do pokrajine, vendar so med seboj povezane v vse tiste smeri, iz katerih so prihajali vplivi in vzori. Človek je vendar vedno želel zgraditi boljše domove a obenem skrbno čuval, da te spremembe ne bi uničile tistih razpoznavnih posebnosti, ki so mu dajale občutek varnosti in domačnosti - in pri tem se ni mnogo oziral na politične meje...

Razstava skuša v čimbolj zgoščeni obliki prikazati vse, kar je človek dobrega ustvaril

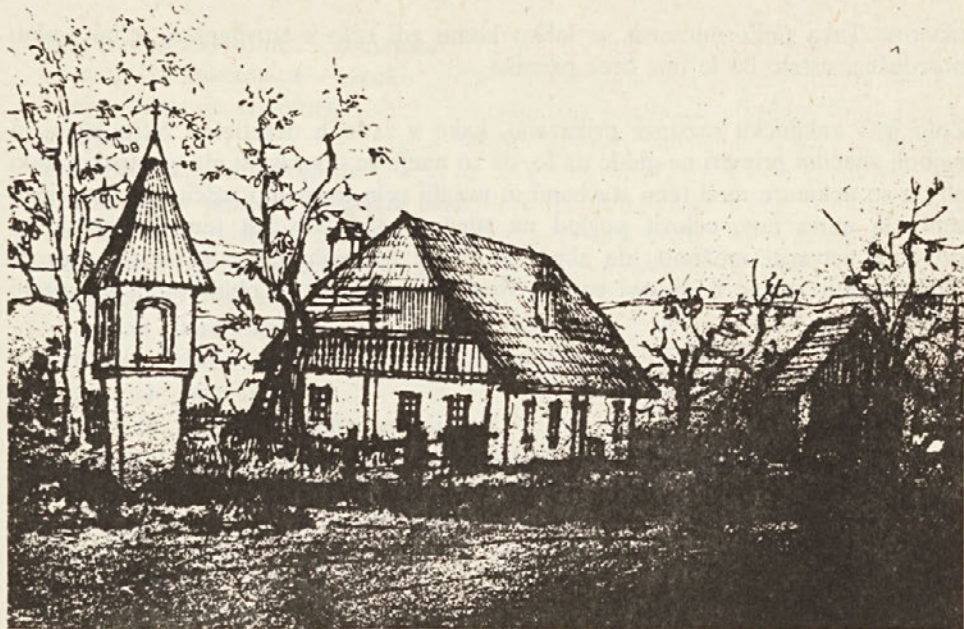
v svojem okolju s ciljem, da bi si zagotovil svoj lasten način življenja - in ker se je to življenje spreminjalo, se je z njim spreminjala in razvijala tudi arhitektura kot osnovno merilo kulturne krajine. O tako razumljenem stavbarstvu je doslej spregovorilo le malo raziskovalcev, največkrat so poudarjali le eno od njegovih plasti. Zato nekoliko nenavadno nastopajo skupaj preproste kmečke hiše ob najkvalitetnejših umetnostnih dosežkih. Vendar, kdor razume arhitekturo, ve, da le razmerje med posameznimi vrstami lahko da resnično in celovito vrednost. Ta pa je na Koroškem še posebej izrazita in celovita, kar skuša prikazati tudi razstava.

Gradivo je razdeljeno v štiri skupine. V uvodu so predstavljene posebnosti koroških "arhitekturnih pokrajin". Nekatere med njimi so sicer že izgubile svoj nekdanji značaj in s tem tudi vrednost, druge so še v veliki meri ohranjene. Za razliko od izključnega izhodišča v kmečkem stavbarstvu smo skušali posamezne pokrajinske enote in njihovo medsebojno prepletanje ujeti v celovito hierarhično vrednostno lestvico arhitekture. Od tod nove oznake in od tod svarilo, da je potrebno posebno pozornost posvetiti tistim, ki so v največji meri še ohranile nekdanje kvalitete, kot so to deli Podjune s svojo "sakralnostjo", Zilje z lokalnimi značilnostmi ipd. Vse te posebnosti je najmočnejše zaznamovala arhitektura kmečkih domačij, zato ji je namenjen pretežni del.

Ob mnogih odličnih poznavalcih koroške arhitekture je bilo na prvi pogled težko verjeti, da je v oviru ljudskega stavbarstva moč odkriti še kaj novega. Vendar je prav zgoraj omenjeno celovito razmerje hierarhične lestvice arhitekture v posameznih okoljih in pa skrbno iskanje še neodkritega ali vsaj skritega pod plaščem stoletnih

Fotografija risbe koroške arhitekture, Kostanje (foto in risba P. Fister)

Fotografija risbe koroške arhitekture, Psinja vas (foto in risba P. Fister)

predelav, dalo marsikatero novost, za katero upamo trditi, da je dodala nove poglede na pomen arhitekture južne Koroške. To obvelja še posebej, če ponovimo osnovni cilj raziskav: odkriti, kaj je do danes še ostalo takega v stavbni dediščine neke dežele, ki si želi ohraniti svojo identiteto in svojo najdragocenejšo dediščino tudi za prihodnost.

Predstavitev zaključujejo za pokrajinami in kmečkimi stavbami izbrani najpomembnejši arhitekturni dosežki od gradov, cerkva, karnerjev in protiturških taborov do izjemnega bogastva "križev", drobnih dodatkov, brez katerih koroške pokrajine ne bi bilo. Mnoge med temi stavbami so raziskovalci doslej skušali vključevati v izločene skupine, vezane le na najvišja merila. V resnici (in seveda v celotni arhitekturno - pokrajinski lestvici) pa so bile vse te arhitekture le najvišji členi v vrednotenju določenih okolij, mnogokrat celo kot proizvodi povsem preprostega kmečkega človeka, ki si na svojih hišah ni mogel privoščiti vsega tistega bogastva oblik, ki ga je želel imeti v času in okolju, v katerem je živel. Značilni za to so bili protiturški tabori v 15. in 16. stoletju, "križi" v 17. in 18. stoletju, še pred stoletjem tudi bogato oblikovani kozolci itd.

Danes sicer ni mogoče obvarovati pred izginotjem vsega tega bogastva; najbrž je le še toliko časa, da se ga zavemo in da na izkušnjah iz preteklosti ustvarjamo bodočo podobo okolja in domov. Le na ta način tudi lahko razumemo pomen celovite koroške kulturne dediščine danes, nesmiselnost zapiranja znotraj umetnih meja in bojazen pred zavestno uniformiranostjo, ki jo prinaša neznanje ali celo formalne odločitve o obveznem poenotenju oblike stavb namesto nekdanje individualne, po človeku umerjene identitete znotraj splošnih krajinskih ali deželnih

okvirov. Taka uniformiranost se lahko komu zdi celo svetovljanska, a bo vedno brezdušna, ostalo bo le ime brez priimka...

Zato je v zaključku razstave prikazano, kako v zadnjih desetletjih hitro izginjajo najbolj značilni primeri ne glede na to, da so nanje že opozarjali mnogi strokovnjaki ali da so nekatere med temi stavbami in naselji celo formalno zaščitene. Prepričan sem, da mora nov, celovit pogled na stavbno dediščno kot temeljno vrednoto prostora ustvariti možnost, da skušamo poleg izbranih najkvalitetnejših vzorcev ohraniti tudi znanje o njihovi vodilni vlogi v ohranjanju in oblikovanju identitete dežele.

POROČILO O OGLEDU RAZSTAVE V ŠT. PAVLU V AVSTRIJI 20.6.1991

Dolg korak nazaj mora napraviti človek, ko išče začetke benediktinskega samostana v Št. Pavlu v Labotski dolini. Pred 900 leti je bil v verigi takrat nastajajočih benediktinskih ustanov tudi na ozemlju Koroške ustanovljen samostan, ki je tu dolga stoletja veljal za kulturni in duhovni center, obenem pa je imel tudi ogromen gospodarski vpliv, ne samo na ožje območje Koroške, pač pa na širše ozemlje, s katerim je povezana zgodovina Slovencev in slovenskega naroda. Težko je v nekaj stavkih prikazati obdobje, dolgo 900 let, ki ga prikazuje razstava "Zakladi Koroške" v mogočnih prostorih opatije v Št. Pavlu. Zaradi lažjega razumevanja same razstave vidim potrebo, da vsaj v nekaj besedah prikažem zgodovino samostana.

Leta 1091 je samostan ustanovil grof Engelbert I. španheimski kot družinsko ustanovo. Leta 1099 je pokroviteljstvo nad samostanom prevzel papež, kar je ustanovi jamčilo lastno cerkveno pravo. V 14. in 15. stoletju je šel tudi samostan skozi burne čase - požari, turški vpadi, Ogri, vojne, reformacija, protireformacija in nenazadnje njegova razpustitev pod Jožefom II. (1787). V začetku 19. stoletja so prišli v Št. Pavel menihi iz St. Blasias v Schwarzwald in življenje v samostanu je znova oživel.

Deželna razstava, ki so jo skrbno pripravili ob visokem jubileju, je prikaz devet stoletij menjajoče se zgodovine in zaokrožen pogled na najpomembnejše kulturne, zgodovinske in umetniške stvaritve benediktinskega duha in evropskega življenja. Zakladi Koroške so predstavljeni v 26 med seboj povezanih prostorih, zasnova razstave pa omogoča pregled posameznih obdobij s svojimi značilnostmi. Zaporedno si prostori sledijo v naslednjem vrstnem redu:

- 1.geologija in podnebje - Kelti in Rimljani v Labotski dolini
- 2.benediktinski meniški red kot sestavni del srednjeveške Evrope
- 3.ustanovitev samostana in visoki srednjeveški razcvet
- 4.samostanska cerkev - primer romanske arhitekture